

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

292

Polityka rodzinna a polityka rynku pracy w kontekście zmian demograficznych

Redaktorzy naukowci

Adam Kubów

Joanna Szczepaniak-Sienniak

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2013

Redaktor Wydawnictwa: Anna Grzybowska
Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz
Łamanie: Adam Dębski
Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:
www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,
The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,
a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon
http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2013

ISSN 1899-3192
ISBN 978-83-7695-397-7

Wersja pierwotna: publikacja drukowana
Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	9
-------------	---

Część 1. Sytuacja rodzin i wyzwania wobec polityki rodzinnej a sytuacja na rynku pracy – wybrane aspekty

Adam Kubów: Bariery aktywności zawodowej rodziców wychowujących dzieci.....	13
Marta Makuch: Problemy osób młodych na rynku pracy a funkcjonowanie rodzin.....	33
Maria Skóra: Bariery w zatrudnieniu kobiet.....	48
Anna Kurowska: Zatrudnienie matek małych dzieci w Polsce i jego uwarunkowania oraz propozycja reformy systemu zasiłków rodzinnych.....	62
Katarzyna Sipurzyńska-Rudnicka: Sytuacja kobiet na rynku pracy a zmiany demograficzne – na przykładzie województwa dolnośląskiego	80
Cecylia Sadowska-Snarska: Wspieranie równowagi praca-życie pracowników na poziomie firm. Teoria i praktyka	100
Małgorzata Podogrodzka: Wybrane charakterystyki zatrudnienia i bezrobocia determinantami przestrzennego zróżnicowania płodności w Polsce	118
Małgorzata Wróbel: Wpływ stopy bezrobocia na dzietność w miastach 100-tysięcznych i większych w Polsce w latach 2000-2010.....	134

Część 2. Rodzina i polityka rodzinna a problemy demograficzne, społeczne i ekonomiczne – wybrane perspektywy i wyzwania

Joanna Szczepaniak-Sienniak: W poszukiwaniu nowych perspektyw polityki rodzinnej w Polsce	149
Anna Ciepielewska-Kowalik: Znaczenie rozwoju powszechnego systemu usług opieki i edukacji przedszkolnej w Polsce. W stronę nowego kontraktu społecznego wobec współczesnych wyzwań demograficznych, ekonomicznych i społecznych	163
Zofia Szweda-Lewandowska: Opieka nad wnukami <i>versus</i> opieka nad seniorami.....	177
Andrzej Klimczuk: Solidarność pokoleń w perspektywie strategicznej państwa.....	190

Aleksandra Sienkiewicz-Gola: Realizacja polityki prorodzinnej w świetle ustawy o Zakładowym Funduszu Świadczeń Socjalnych na przykładzie jednego z zakładów wydobywczych województwa dolnośląskiego	206
Aleksandra Gromelska: Analiza porównawcza rozwiązań w zakresie funkcjonowania ochrony zdrowia w Polsce i w Czechach w odniesieniu do kondycji zdrowotnej rodziny	226
Sławomir Kalinowski: Wybrane aspekty aktywności ekonomicznej ludności wiejskiej o niepewnych dochodach a warunki funkcjonowania gospodarstw domowych na wsi	243
Ireneusz Jaźwiński, Jerzy Bielec: Regionalna polityka ludnościowa w świetle wyników badania „Diagnoza społeczna województwa zachodniopomorskiego”	261
Katarzyna Maruszewska: Emigracja z Polski i jej skutki dla rodzin	274

Summaries

Part 1. Family situation and challenges to family policy and the situation on the labour market – selected aspects

Adam Kubów: Barriers to labor force participation of parents raising children	32
Marta Makuch: Young people’s problems on labour market vs. functioning of families	47
Maria Skóra: Barriers to the employment of women	61
Anna Kurowska: Employment of mothers of young children in Poland and its conditioning and a proposal to reform the system of family benefits ...	79
Katarzyna Sipurzyńska-Rudnicka: Position of women on the labour market in the context of demographic changes – on the example of Lower Silesia Voivodeship	98
Cecylia Sadowska-Snarska: Supporting work-family life balance of employees at the company level. Theory and practice	117
Małgorzata Podogrodzka: Selected characteristics of employment and unemployment as determinants of spatial variation of fertility in Poland .	133
Małgorzata Wróbel: Influence of the unemployment rate on fertility rate in cities of 100 thousand and more inhabitants in Poland in the years 2000-2010.....	145

Part 2. Family and family policy and demographic, social and economic problems – selected perspectives and challenges

Joanna Szczepaniak-Sienniak: In search of new perspectives of family policy in Poland	162
Anna Ciepiewska-Kowalik: Meaning of the universal preschool services system development in Poland. New social contract towards demographic, economic and social challenges.....	176
Zofia Szweda-Lewandowska: Child care vs. elderly care	189
Andrzej Klimczuk: Solidarity between generations in strategic perspective of state.....	204
Aleksandra Sienkiewicz-Gola: Implementation of family policy in the light of Company Social Benefits Fund Law on the example of one of the mines in Lower Silesia Voivodeship	224
Aleksandra Gromelska: Health situation of family in Poland and the Czech Republic in the light of the solutions in the healthcare system – a comparative analysis.....	242
Sławomir Kalinowski: Some aspects of economic activity of rural population with uncertain income vs. functioning conditions in rural households	260
Ireneusz Jaźwiński, Jerzy Bielec: Regional population policy in the light of the study “Social Diagnosis of West Pomeranian Voivodeship”	273
Katarzyna Maruszewska: Migration from Poland and its consequences for families	288

Sławomir Kalinowski

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

WYBRANE ASPEKTY AKTYWNOŚCI EKONOMICZNEJ LUDNOŚCI WIEJSKIEJ O NIEPEWNYCH DOCHODACH A WARUNKI FUNKCJONOWANIA GOSPODARSTW DOMOWYCH NA WSI

Streszczenie: W artykule omówiono wybrane aspekty aktywności ekonomicznej ludności wiejskiej o niepewnych dochodach w kontekście ich funkcjonowania oraz sytuacji społeczno-ekonomicznej związanej z poziomem i jakością życia. Na podstawie badań własnych przeprowadzonych w 2012 roku wśród mieszkańców wsi o niepewnych dochodach zwrócono uwagę na źródła dochodów oraz ich oddziaływanie na aktywność ekonomiczną respondenta oraz jej wpływ na sytuację gospodarstwa domowego. Wskazano również na przejawy aktywnego wychodzenia z trudnej sytuacji ekonomicznej, w tym poprzez zakładanie własnej działalności gospodarczej oraz zdobywanie nowych umiejętności pozwalających podnieść własną pozycję na rynku pracy.

Słowa kluczowe: niepewność dochodów, aktywność ekonomiczna, ludność wiejska, poziom i jakość życia.

1. Wstęp

Przemiany społeczno-ekonomiczne zachodzące w ostatnich latach stworzyły możliwości wzrostu poziomu konsumpcji i dobrobytu, a jednocześnie przyczyniły się do zróżnicowania poziomu życia ludności, zwłaszcza wiejskiej. Z jednej strony pojawiła się grupa osób, która dzięki różnym dopłatom i programom współfinansowanym z funduszy UE partycypuje w korzyściach wynikających z przynależności do Wspólnoty, z drugiej zaś strony część społeczeństwa, przede wszystkim mieszkańców wsi, stała się biernymi uczestnikami tych przemian. Brak odpowiednich programów aktywizacyjnych rozwiązujących problem ubóstwa przyczynił się dodatkowo do odsunięcia tej grupy od aktywnego uczestnictwa w efektach wspólnej Europy. Jednocześnie nieustanne dążenia do poprawy jakości życia prowadzące do przeobrażeń zarówno w sposobie realizacji potrzeb, jak i ich charakterze, powodują, że polaryzacja i zróżnicowanie między grupami stają się coraz większe i bardziej widoczne.

Problem ten jest szczególnie ważny na obszarach wiejskich, ponieważ poniżej skrajnej granicy ubóstwa, liczonej za pomocą minimum egzystencji, znajduje się 10,9% wiejskich gospodarstw domowych (dla porównania w mieście 4,2%)¹. Niski poziom życia jest zarówno skutkiem, jak i przyczyną braku miejsc pracy. Dodatkowo wysokie koszty zatrudnienia przyczyniają się do powstawania części miejsc pracy poza formalną sferą działalności. Niskiego poziomu życia nie można jednak rozpatrywać wyłącznie na płaszczyźnie ekonomicznej, istotne są bowiem również problemy społeczne, w tym dysfunkcje rodziny, brak gotowości do zmiany miejsca pracy, a niekiedy także zamieszkania, niski poziom kwalifikacji, a także pasywność i zachowawczość. Problemy te na obszarach wiejskich są potęgowane poprzez silne poczucie degradacji społecznej i ekonomicznej oraz mniejszej możliwości rozwiązania problemów niż w mieście.

Celem artykułu jest przedstawienie wybranych aspektów aktywności ekonomicznej ludności wiejskiej o niepewnych dochodach w połączeniu z określeniem warunków funkcjonowania gospodarstw domowych.

2. Metodologia

Materiały empiryczne zawarte w artykule pochodzą z badań przeprowadzonych w ramach projektu badawczego nr UMO-2011/01/B/HS5/01034 finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki pt. „Poziom życia ludności wiejskiej o niepewnych dochodach w Polsce” i stanowią ich część. Zostały one przeprowadzone w okresie od czerwca do pierwszej połowy lipca 2012 roku. Wielkość próby badawczej wynosiła 1067 dorosłych respondentów, mieszkańców obszarów wiejskich w Polsce. Informacje na temat badanej zbiorowości uzyskano dzięki zastosowaniu narzędzia – kwestionariusza badawczego, który stał się zarazem scenariuszem przy realizacji badania za pomocą bezpośredniej metody przeprowadzenia wywiadów PAPI (*paper and pencil interview*). Zagadnienia stanowiące jego treść składały się łącznie z dziewięciu bloków tematycznych. W artykule wykorzystano głównie informacje pochodzące z III bloku – Aktywność ekonomiczna respondentów i członków gospodarstwa domowego.

Próba badawcza miała charakter doboru reprezentatywnego według wzoru dla nieznannej frakcji, przy założeniu poziomu istotności 0,05, z zachowaniem liczebności. Ze względu na badanie „nieznanej” populacji (dla ludności o niepewnych dochodach nie istnieją badania pozwalające ocenić rozkłady demograficzne) jedyną możliwością było zastosowanie próby kwotowej, równomiernie podzielonej według województw i cech demograficznych (płeć, wiek). Płeć została wyznaczona zgodnie z Bankiem Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego, jednak stanowiła wielkość orientacyjną ze względu na brak możliwości określenia na etapie przygo-

¹ Ubóstwo w Polsce w 2011 roku. Na podstawie badań budżetów gospodarstw domowych, notatka sygnalna, GUS 2012, s. 12.

towania badań stosunku liczby kobiet i mężczyzn spełniających kryterium wejścia. Z kolei wielkość próby w poszczególnych województwach była uzależniona od liczebności mieszkańców gmin wiejskich w badanych województwach i kształtowała się na poziomie od 26 w województwie lubuskim do 133 w województwie mazowieckim. Założono, że błąd statystyczny dla całego kraju wynosi 3%. Można zatem przyjąć, że próba ta ma charakter reprezentatywny, co wynika z zachowania proporcji najważniejszych cech głównych, a więc odsetek w próbie jest równy odsetkowi w populacji. Dobór próby miał charakter losowy.

3. Niepewność dochodów

Niepewność jest zjawiskiem endemicznym w każdym aspekcie działań zarówno dla pojedynczych konsumentów, jak i całych gospodarstw domowych. Stanowi jedną z zasadniczych cech życia społecznego i ekonomicznego i jest nieodzownym elementem aktywności człowieka. Można powiedzieć, że jest ona istotą wielu obszarów działań jednostek, bez względu na to, czy dotyczy grup zamożnych, czy też zmarginalizowanych. Przy tym dla każdej z nich ma ona inny wymiar i nieporównywalny charakter, różne są również jej konsekwencje. W. Sadowski zauważa, że wszelkie celowe działania ludzi są podejmowane w warunkach niepewności, ponieważ na wynik podjętej decyzji wpływają czynniki, których jednostka nie może kontrolować². Dodatkowo niepewność związana jest z podejmowaniem decyzji dotyczących przyszłości, która z natury rzeczy nie jest znana.

Według *Słownika języka polskiego* PWN coś, co jest niepewne, zawiera w sobie element ryzyka lub jest trudne do przewidzenia³. Trudno jednak się z tym określeniem w pełni zgodzić, ponieważ ryzyko jest zjawiskiem, w którym rezultat nie jest do końca znany, jednak możliwe jest jego zidentyfikowanie poprzez wykorzystanie rachunku prawdopodobieństwa. Niepewność można z kolei traktować jako sytuację towarzyszącą życiu codziennemu, w której istnieje więcej niż jeden wynik decyzji, a dla samego wystąpienia zjawiska, mimo że jest możliwe, ze względu na brak statystycznych parametrów niezbędnych do oszacowania jego wystąpienia, nie można określić prawdopodobieństwa zajścia⁴. Niepewność zatem w przeciwieństwie do ryzyka jest niemierzalna, co utrudnia jej przewidywanie. I. Pfeffer uznał, że mierzalność niepewności ogranicza się wyłącznie do wiary⁵.

Analizując niepewność dochodów, należy wziąć pod uwagę ich nieprzewidywalność i nieokreśloność. Sama nieprzewidywalność związana jest z brakiem możliwości określenia, czy zostaną one uzyskane, co wynika z trudności określenia, czy

² W. Sadowski, *Decyzje i prognozy*, PWE, Warszawa 1977, s. 7.

³ *Słownik języka polskiego*, Biblioteka Gazety Wyborczej, tom 3, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s.156.

⁴ T. Zalega, *Konsumpcja w gospodarstwach domowych o niepewnych dochodach*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008, s. 17.

⁵ I. Pfeffer, *Insurance and economic theory*, Irwin Inc., Homewood (Illinois) 1956, s. 24.

jednostka w danym okresie będzie wykonywała pracę, ewentualnie jaki będzie jej wymiar, a także trudnością z pozyskaniem zasiłku lub świadczenia społecznego⁶. Można zatem zauważyć, że sama niepewność nie może być utożsamiana z niemożliwością przewidzenia czy też określenia wysokości otrzymywanych dochodów oraz czasu ich uzyskania, tak jak to jest w odniesieniu do ludności wiejskiej utrzymującej się z rolnictwa czy też pracującej na własny rachunek. Można zatem przyjąć, że niepewność dochodów występuje wówczas, gdy niemożliwe jest zidentyfikowanie, czy jednostka otrzyma jakiegokolwiek dochody w kolejnym okresie rozliczeniowym lub w sytuacji, gdy nie można oszacować ich wielkości ze względu na charakter zatrudnienia. Wobec tego nie istnieją warunki do określenia obiektywnych prawdopodobieństw otrzymania wynagrodzenia lub innych dochodów.

Rozpatrując niepewność dochodów w kontekście gry społecznej, można zauważyć, że wynika ona z:

- braku wiedzy odnośnie do możliwości podjęcia pracy legalnej,
- nierozpoznania lokalnego rynku pracy,
- braku ofert pracy w formie nieelastycznej,
- luki informacyjnej potrzebnej do podjęcia pracy,
- niedopasowania do lokalnych wymagań rynku pracy.

Wyszczególnienie grupy gospodarstw domowych o niepewnych dochodach wynika z ich trudnej sytuacji na rynku skorelowanej z niższą konkurencyjnością, a tym samym większym prawdopodobieństwem wykluczenia społecznego. Do grupy tej można zaliczyć gospodarstwa z osobami bezrobotnymi, pracującymi „na czarno”, w ramach elastycznych form zatrudnienia (w nietypowym wymiarze, na zastępstwo, zadaniowo, na czas określony, łączonej z kształceniem lub doksztalcaniem), na własny rachunek (samozatrudnienie wymuszone) oraz utrzymującymi się ze źródeł niezarobkowych. Można zatem skonstatować, że wybór badanej grupy bierze się z rosnącego znaczenia zjawiska niepewnych dochodów, wynikającego z przechodzenia w ostatnich latach do elastycznych form zatrudnienia, a w efekcie dysparytetu dochodów i wydatków, innej struktury konsumpcji, a także słabego przygotowania zarówno badanej grupy do funkcjonowania w społeczeństwie po utracie dochodów, jak i instytucji pomocowych oraz organów administracji państwowej do efektywnej pomocy.

Jedną z przyczyn coraz większego znaczenia tej grupy są zmiany zachodzące na współczesnym rynku pracy. Według I. Kotowskiej i A. Matysiak, strukturalny deficyt miejsc pracy, rosnąca konkurencyjność, zmiany organizacji pracy i jej charakteru, a także niestabilność zatrudnienia prowadzą do większego zaangażowania zarówno w poszukiwaniu, jak i utrzymaniu pracy⁷. Dodatkowo można zauważyć, że zmiany zachodzące w świadomości społecznej, w tym kulturowe oraz związane

⁶ Co wynika m.in. z trudności spełnienia wymagań umożliwiających otrzymanie zasiłku w ramach obowiązujących przepisów prawa.

⁷ I.E. Kotowska, A. Matysiak, *Rynek pracy*, [w:] T. Panek (red.), *Statystyka społeczna*, PWE, Warszawa 2007, s. 164.

z równouprawnieniem, spowodowały konieczność ewolucji charakteru pracy oraz wykonywanych czynności. Obok korzystnych zjawisk, poprawiających komfort pracy i stabilność zawodową, pojawiły się również takie, których konsekwencją jest gorsza pozycja wielu grup. Jednocześnie coraz mniejszy popyt na pracę przy coraz większej podaży siły roboczej sprzyjają różnicowaniu wynagrodzeń i prowadzą do zmian w charakterze usług wykonywanych na rzecz pracodawcy.

4. Aktywność ekonomiczna ludności wiejskiej o niepewnych dochodach

Jednym z elementów wpływających na warunki funkcjonowania wiejskich gospodarstw domowych jest poziom i charakter aktywności ekonomicznej jej członków. Miejsce na rynku pracy, rodzaj i istota wykonywanej pracy w dużej mierze konstytuują szanse rozwojowe jednostek oraz gospodarstw domowych, a w efekcie wpływają na zachowania ludności oraz ich styl życia. Badając aktywność ekonomiczną respondentów, można zauważyć, że najczęstszą formą zatrudnienia są: umowa zlecenie lub umowa o dzieło (15,6% ogółu ankietowanych). Duże znaczenie mają również elastyczne formy zatrudnienia, a wśród nich praca w niepełnym wymiarze czasu (12,5%), tymczasowa (12,0%), na czas określony (4,8%). Nieco mniejszą popularność mają praca na zastępstwo (2,5%), w domu przy komputerze (Internecie) i chałupnicza (0,7%) czy też zatrudnienie leasingowe (0,7%). Na główne źródło utrzymania wpływa wykształcenie. Umowa o pracę i własna działalność najczęściej podejmowane są przez ankietowanych z wyższym wykształceniem, z kolei praca „na czarno” i sezonowa są domeną osób o niższych kwalifikacjach (zasadnicze zawodowe i niższe). Zróżnicowanie rozkładu odpowiedzi dotyczących charakteru wykonywanej pracy i źródeł utrzymania widać również pomiędzy płciami. Mężczyźni znacznie częściej niż kobiety deklarują wykonywanie pracy „na czarno” (odpowiednio 11,4 i 1,8%) i utrzymywanie się z własnej działalności (9,8% wśród mężczyzn i 4,7% wśród kobiet). Z kolei kobiety częściej otrzymują pomoc od rodziny (20,0%, w przypadku mężczyzn 9,8%) (tab. 1).

Chociaż niewątpliwą zaletą elastycznych form zatrudnienia jest możliwość dostosowania czasu pracy do potrzeb zakładu lub pracownika, a także lepsza alokacja zasobów pracy na rynku wewnętrznym, a tym samym większa możliwość kształtowania struktur zatrudnienia dostosowanych do wyzwań, jakie niesie za sobą konkurencja globalna⁸, to formy te dla wielu ankietowanych nie są korzystne i bardzo często stanowią przyczynę wykluczenia z rynku pracy. Powszechnie się uważa, że zaletą pracy elastycznej jest możliwość dostosowania czasu i miejsca pracy do indywidualnych potrzeb i preferencji pracowników. Jednak trudno zgodzić się z tą opi-

⁸ S. Borkowska, *Główne wyzwania wobec problemów pracy na przełomie wieków*, [w:] B. Balcerzak-Paradowska (red.), *Praca i polityka społeczna w perspektywie XXI wieku*, IPiSS, Warszawa 2000, s. 43.

nią, ponieważ dla znacznej grupy społecznej skutek jest odwrotny od zamierzonego. Pracownicy chcący pracować są zmuszeni do podjęcia zatrudnienia w takiej formie, która z punktu widzenia pracodawcy jest najbardziej efektywna ekonomicznie. Wielu z nich, chcąc uzyskać zatrudnienie, godzi się na pracę w innej formie niż na pełen etat. Nietrudno zrozumieć takie podejście właścicieli przedsiębiorstw. Jest to bowiem efekt współczesnych realiów funkcjonowania na rynku, gdzie przedsiębiorcy mniej konkurencyjni, o wyższych kosztach, nie mają szansy na korzystne wyniki ekonomiczne. Niemniej jednak to, co z punktu widzenia pracodawcy jest rozwiązaniem najkorzystniejszym, nie musi stanowić optymalnej formy dla pracowników.

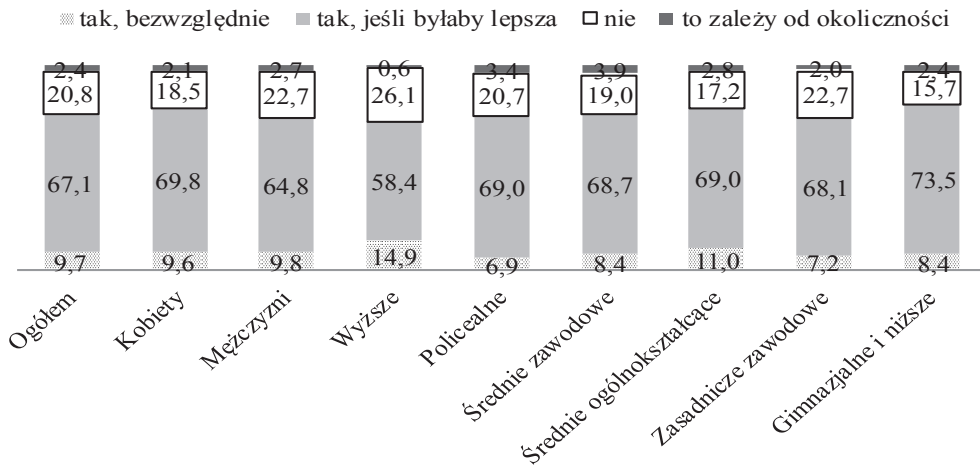
Tabela 1. Główne źródła dochodów wśród badanej ludności wiejskiej w 2012 roku (w %)

Źródła dochodów	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni	Wyższe	Policealne	Średnie zawodowe	Średnie ogólnokształcące	Zasadnicze zawodowe	Gimnazjalne i niższe
Umowa zlecenie/umowa o dzieło	15,6	16,4	14,7	19,8	28,0	24,2	16,2	5,0	3,9
Pomoc rodziny	15,1	20,0	9,8	13,5	14,6	14,1	21,1	12,7	14,6
Umowa w niepełnym wymiarze czasu	12,5	13,5	11,4	15,6	6,1	10,1	22,5	10,8	1,0
Praca tymczasowa	12,0	11,0	13,1	14,6	13,4	11,5	8,8	14,7	6,8
Własna działalność gospodarcza	7,1	4,7	9,8	12,5	4,9	7,5	5,4	6,2	3,9
Praca nierejestrowana („na czarno”)	6,4	1,8	11,4	3,1	6,1	4,8	3,9	11,6	7,8
Umowa na czas określony	4,8	3,8	5,9	4,2	3,7	3,5	4,9	4,6	9,7
Zasiłek dla bezrobotnych jednego z członków rodziny	3,4	5,0	1,6	2,6	3,7	4,0	2,9	5,0	0,0
Praca sezonowa	2,5	2,5	2,5	3,6	1,2	1,8	2,5	2,7	2,9
Zasiłek z pomocy społecznej	2,2	4,0	0,4	0,5	6,1	1,3	2,9	1,5	4,9
Sprzątanie, drobne naprawy	0,9	1,1	0,8	0,5	1,2	0,9	0,0	1,9	1,0
Zatrudnienie leasingowe/na zastępstwo	0,7	0,6	0,8	0,5	1,2	0,4	0,0	1,2	1,0
Praca w domu przy komputerze (Inter necie)	0,7	0,2	1,2	0,5	0,0	1,3	0,5	0,0	1,9
Inne	16,2	15,6	16,8	8,3	9,8	14,5	8,3	22,0	40,8

Źródło: badania własne (n=1067).

Z badań wynika, że respondenci w znacznym stopniu zainteresowani są zmianą dotychczasowej pracy (rys. 1). O niezadowoleniu z niej może świadczyć fakt, że $\frac{3}{4}$ badanych chętnie by podjęło się innego zatrudnienia, dodatkowo dla połowy nie miałyby większego znaczenia, czy nowa praca byłaby legalna, czy też nie. Można zadać pytanie, co jest przyczyną owego niezadowolenia. Czy jest to sam fakt pracy w danej, często niezadowolającej formie, czy też wynika z gorszych warunków, niższych wynagrodzeń bądź mniej wymagających i interesujących zadań, którymi

cechują się badane miejsca pracy? Kolejne pytanie, które się pojawia, to: czy ankietowani, gdyby nie korzystali z takiej formy zatrudnienia, mieliby szansę podjąć jakąkolwiek inną pracę, i wobec tego, czy ich sytuacja nie byłaby jeszcze gorsza? Można tylko domniemywać, że osoby o niepewnych dochodach, ze względu na swoje relatywnie mniejsze doświadczenie i kwalifikacje, gdyby zostały pozbawione tej formy zarobkowania, ulegałyby dalszej marginalizacji społecznej, a ich szanse utrzymania się na rynku pracy byłyby minimalne.

Rys. 1. Udział osób wyrażających chęć zmiany zatrudnienia, w zależności od płci i wykształcenia w gospodarstwach domowych o niepewnych dochodach w 2012 roku (w %)

Źródło: badania własne (n=1067).

Z przeprowadzonych badań wynika, że respondenci, mimo iż dotychczasowa praca i jej forma im nie odpowiadają, nie są zainteresowani podjęciem własnej działalności gospodarczej. Niechęć ta wynika głównie z braku pomysłów (40,3%), braku poczucia sensu własnej inicjatywy (23,1%) i braku umiejętności (14,3%). Załedwie co ósmy respondent byłby skłonny do założenia własnej firmy. Przyczyny tej niechęci to zarówno zbyt długie i uciążliwe procedury towarzyszące zakładaniu przedsiębiorstw, które zniechęcają do podejmowania działalności, jak i niski poziom przedsiębiorczości oraz relatywnie niska wartość kapitału ludzkiego⁹. Ankietowani z reguły nie są w stanie określić procedur, które są wymagane przy zakładaniu firmy, brakuje im również rozeznania w możliwych formach opodatkowania i najkorzystniejszej formy działania. Niechęć do dotychczasowej formy zatrudnienia z jednej strony, z drugiej niechęć do rozpoczęcia własnej działalności powinny być sygnałem dla władz. Niezbędne są działania prowadzące do powstawania instytucji doradczych, wspierających przyszłych właścicieli przedsiębiorstw w początkowych

⁹ Przejawia się to m.in. w ograniczonych kompetencjach, trudnościach w rozpoznaniu zasad tworzenia i działania MŚP.

fazach istnienia firmy. Mimo że ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy¹⁰ przewiduje istnienie instytucji szkoleniowych czy też partnerstwa lokalnego, to nadal te narzędzia są słabo wykorzystywane. Władze lokalne, poprzez instytucje szkoleniowe, powinny w większym zakresie prowadzić szkolenia z zakładania i prowadzenia własnej działalności gospodarczej. Z kolei partnerstwo lokalne powinno służyć ukierunkowywaniu potencjalnych właścicieli przedsiębiorstw na działania, które mogłyby być efektywne i gwarantować miejsce pracy w długim okresie.

Tabela 2. Skłonność do podjęcia własnej działalności gospodarczej przez ludność wiejską o niepewnych dochodach w 2012 roku (w %)

Wyszczególnienie	Tak	Nie			
		brak pomysłów	brak umiejętności	nie widzę sensu	już prowadzę
OGÓLEM	15,7	40,3	14,3	23,1	6,6
Kobiety	14,2	39,6	15,3	25,5	5,4
Mężczyźni	17,2	41,1	13,3	20,5	7,8
Wykształcenie					
Wyższe	30,7	40,1	7,3	15,1	6,8
Policealne	18,3	45,1	18,3	12,2	6,1
Średnie zawodowe	15,0	42,3	14,1	22,5	6,2
Średnie ogólnokształcące	10,3	39,7	20,1	23,0	6,9
Zasadnicze zawodowe	8,9	38,6	15,1	30,1	7,3
Gimnazjalne	13,3	33,3	33,3	20,0	0
Podstawowe	16,0	37,0	8,6	32,1	6,2
Bez wykształcenia	0,0	57,1	0,0	42,9	0,0
Województwo					
Dolnośląskie	16,1	59,7	14,5	8,1	1,6
Kujawsko-pomorskie	1,7	48,3	13,8	24,1	12,1
Lubelskie	18,3	22,0	8,5	23,2	28,0
Lubuskie	7,7	53,8	26,9	11,5	0,0
Łódzkie	6,2	32,3	0,0	50,8	10,8
Małopolskie	23,3	27,5	21,7	23,3	4,2
Mazowieckie	1,5	98,5	0,0	0,0	0,0
Opolskie	28,6	25,7	28,6	14,3	2,9
Podkarpackie	8,0	22,7	18,2	44,3	6,8
Podlaskie	11,8	29,4	11,8	41,2	5,9
Pomorskie	22,2	18,5	27,8	31,5	0,0
Śląskie	35,6	20,5	20,5	20,5	2,7
Świętokrzyskie	12,0	28,0	28,0	30,0	2,0
Warmińsko-mazurskie	56,1	12,2	14,6	17,1	0,0
Wielkopolskie	0,9	48,1	13,9	24,1	13,0
Zachodniopomorskie	42,1	34,2	2,6	18,4	2,6

Źródło: badania własne (n=1067).

¹⁰ DzU 2008, nr 69, poz. 415 – tekst jednolity.

Chęć założenia własnej firmy skorelowana jest z płcią, zamieszkiwanym województwem oraz wykształceniem. Znacznie częściej skłonni są do tego mężczyźni, osoby z wyższym wykształceniem, a także mieszkańcy województw warmińsko-mazurskiego i zachodniopomorskiego (tab. 2), co z uwagi na bardzo wysokie bezrobocie w tych województwach może sugerować, że dla wielu z tych osób własna działalność jest jedyną szansą inkluzji społecznej. Zauważalna jest pewna zależność: w województwach, gdzie poziom życia jest niższy, odsetek osób skłonnych podjąć własną działalność gospodarczą jest wyższy niż w województwach o korzystniejszej sytuacji materialnej. Nadal jednak brakuje przekonania, że podjęcie własnej działalności może pozytywnie wpłynąć na sytuację jednostki i jej rodziny oraz lokalny rozwój gospodarczy (wzrost dochodów budżetów lokalnych, ograniczenie liczby osób korzystających z zasiłków pomocowych, podwyższenie umiejętności lokalnej ludności, intensywniejszy obrót finansowy). Według E. Lyona dzięki odczuwanej przez biznes poprawie zaopatrzenia i dostępu do dóbr rosną również korzyści społeczne¹¹. Ma to w efekcie pozytywny wpływ na wiejskie gospodarstwa domowe i działa motywująco na pozostałych mieszkańców, wskazując na możliwe przedsięwzięcia, jednocześnie tworzy pozytywne relacje społeczne, a w efekcie sprzyja poczuciu samokontroli i samostanowienia¹².

Mimo że istnieje szereg możliwości poprawy sytuacji materialnej wiejskich gospodarstw domowych, respondenci nie potrafią z tych szans skorzystać. Bariery jest brak odpowiednich środków niezbędnych do rozpoczęcia działalności, jednak równie duże znaczenie mają trudności związane z identyfikacją warunków i możliwości funkcjonowania na rynku oraz działań pozwalających stworzyć produkt bądź usługę, na którą w danym momencie jest popyt. Brak doświadczenia może przybierać wymiar społeczny i ekonomiczny. Pierwszy z nich związany jest z niewielkim doświadczeniem zdobytym w procesie socjalizacji – w rodzinie oraz w toku edukacji, z kolei drugi jest konsekwencją braku umiejętności zarządzania własną działalnością gospodarczą lub niewystarczającego doświadczenia zawodowego. Można zatem przyjąć za J. Robinsonem, że brak doświadczeń sprzyja ograniczeniom zdolności osób do dostrzeżenia i zrozumienia barier oraz możliwości dla działań przedsiębiorczych¹³. Na tej podstawie można stwierdzić, że w grupie osób o niepewnych dochodach tworzy się swoistego rodzaju system sprzężeń zwrotnych, a obecna forma zatrudnienia jest zarówno skutkiem, jak i przyczyną niekorzystnej sytuacji ekonomicznej.

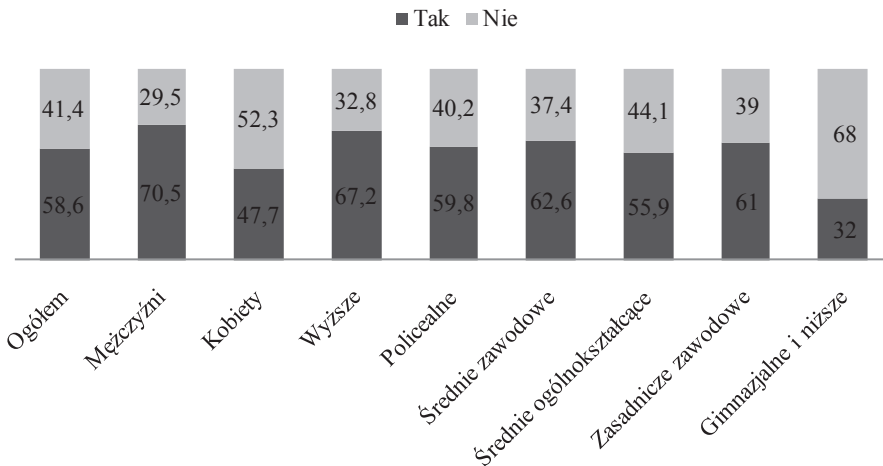
¹¹ F. Lyon i in., *Measuring Enterprise Impacts in Deprived Areas*, Report to the Small Business Service, <http://www.bis.gov.uk/files/file38356.pdf>, London 2002.

¹² J.L. Flora, *Social Capital and Communities of Place*, "Rural Sociology" 1998, nr 63, s. 484;

^A Amin, A. Cameron, R. Hudson, *Placing the Social Economy*, Routledge, London 2002.

¹³ J. Robinson, *Omijanie barier społecznych i instytucjonalnych w dostępie do rynku: jak przedsiębiorcy społeczni identyfikują i oceniają istniejące możliwości*, [w:] J. Mair, J. Robinson, K. Hockerts (red.), *Przedsiębiorczość społeczna*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2010, s. 119.

Jednym z elementów konstytuujących warunki funkcjonowania wiejskich gospodarstw domowych o niepewnych dochodach jest posiadanie pracy. Jej brak pogłębia bezsilność, a w efekcie niejednokrotnie prowadzi do przyjmowania postaw roszczeniowych. Z przeprowadzonych wywiadów wynika, że ponad 40% respondentów badanych gospodarstw nie posiadało pracy w ciągu ostatniego tygodnia przed badaniami, a wśród tych, którzy ją mieli, zaledwie co dwudziesty wykonywał ją na pełen etat. Można zauważyć, że znacznie częściej pracę posiadały osoby z wyższym wykształceniem oraz zawodowym (zasadniczym i technicznym) oraz mężczyźni (rys. 2). Ciekawym zjawiskiem w badanej grupie jest relatywnie niskie bezrobocie wśród osób z wykształceniem średnim i zasadniczym zawodowym. Osoby te, posiadając pewne praktyczne umiejętności, mają większe szanse na zdobycie pracy lub założenie własnej działalności gospodarczej niż osoby z innym wykształceniem. Nie sprawdza się zatem opinia niektórych badaczy, że należałoby zaniechać kształcenia na poziomie szkoły średniej zawodowej.

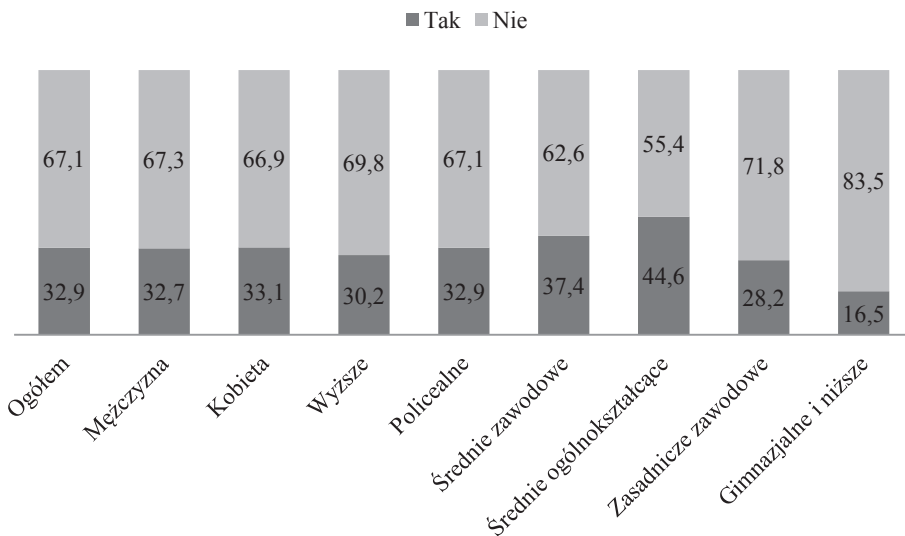

Rys. 2. Udział osób posiadających pracę w zależności od wykształcenia i płci wśród gospodarstw domowych o niepewnych dochodach w 2012 roku (w %)

Źródło: badania własne (n=1067).

Z przeprowadzonych badań wynika, że ani brak pracy, ani jej niezadowalająca forma nie są dla respondentów wystarczającymi czynnikami zachęcającymi do poszukiwania lub zmiany zatrudnienia. Okazuje się, że postawa ta towarzyszy wszystkim respondentom bez względu na płeć czy wykształcenie. Pomimo przedstawianych przez badaczy poglądów, że czynnikiem decydującym o mentalności i postrzeganiu rzeczywistości jest wykształcenie, trudno uznać, że im wyższe wykształcenie, tym większa skłonność do poszukiwania pracy. Najwyższy odsetek osób poszukujących pracę jest wśród osób z wykształceniem ogólnokształcącym

(44,6%) oraz średnim zawodowym (37,4%) (rys. 3). Można jednocześnie zauważyć, że osoby z najniższym wykształceniem częściej godzą się z dotychczasową sytuacją, rezygnując z aktywnego poszukiwania zatrudnienia. Z kolei osoby z wyższym wykształceniem znacznie częściej wskazywały, że są gotowe do podjęcia pracy „od zaraz”. Brak poszukiwań zatrudnienia bardzo często wśród tej grupy wynika z dwóch przenikających się zjawisk, pierwszego – związanego z niespełnionymi, dotychczasowymi oczekiwaniami, że wyższe wykształcenie jest gwarantem dobrej pracy, oraz drugiego – będącego efektem niskiej chłonności na wiejskim rynku pracy osób po studiach.

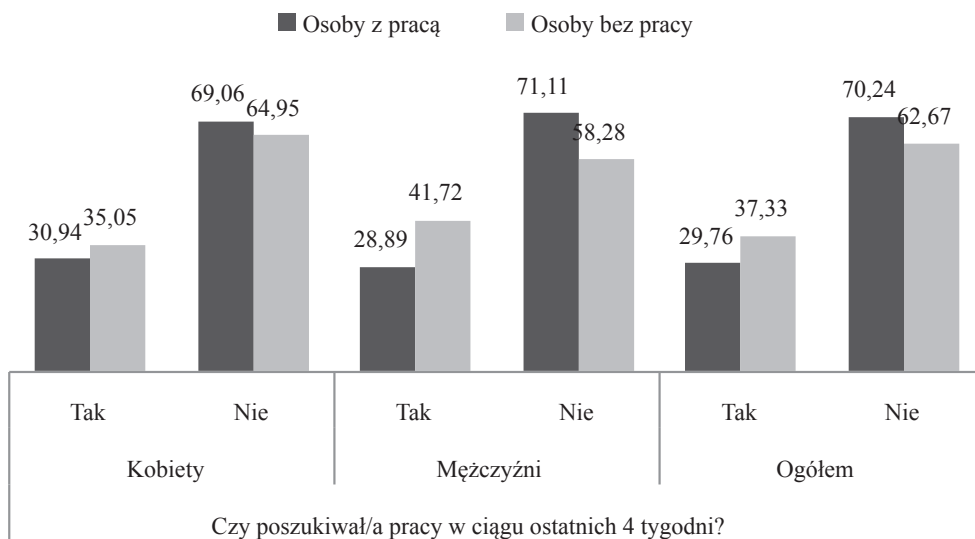

Rys. 3. Udział osób poszukujących pracy wśród badanej ludności o niepewnych dochodach w zależności od płci i wykształcenia w 2012 roku (w %)

Źródło: badania własne (n=1067).

Interesujące są informacje dotyczące poszukiwania pracy przez respondentów, którzy ją obecnie posiadają. Odsetek zatrudnionych ankietowanych deklarujących poszukiwanie pracy oraz tych, którzy jej nie mają, jest zbliżony, a różnica pomiędzy poszczególnymi grupami wynosi niecałe 8 punktów procentowych. Potwierdza to opinię, że praca ta dla wielu badanych jest niesatysfakcjonująca. Ankietowani zazwyczaj poszukują takich stanowisk, które zagwarantują regularność wypłat, a samo zatrudnienie nie będzie miało cech elastycznych, a więc nie będzie obciążone niepewnymi dochodami. Można jednocześnie zaobserwować różnice w podejściu pomiędzy mężczyznami a kobietami. Mężczyźni są bardziej skłonni zaakceptować dotychczasową formę wykonywanej pracy, jednocześnie w razie braku jakiegokolwiek pracy znacznie częściej zajmują się jej aktywnym poszukiwaniem (rys. 4). Zastana-

wiające jest przybieranie przez badaną grupę pasywnych postaw przy poszukiwaniu zatrudnienia. Może to z jednej strony świadczyć o świadomej samomarginalizacji, a z drugiej strony o akceptacji dotychczasowej sytuacji, co w powiązaniu z niechęcią do obecnej formy zarobkowania powoduje akceptację własnej deklasacji. Powstaje zatem pytanie, czy grupa ta jest zainteresowana jakąkolwiek zmianą sytuacji? Jeśli odpowiedź jest twierdząca, należy stworzyć warunki powrotu na rynek pracy, mobilizując do zwiększenia aktywności w poszukiwaniu zatrudnienia odpowiadającego aspiracjom. Należy zauważyć, że działania aktywizujące ludność wiejską są korzystne nie tylko dla samych zainteresowanych, ale również całego społeczeństwa. Wzrost jakości kapitału ludzkiego może być istotnym elementem rozwojowym dla tych obszarów, konieczne jednak są działania związane z uwalnianiem nadmiarów siły roboczej z rolnictwa poprzez tworzenie nowych miejsc pracy w różnych dziedzinach gospodarki narodowej, m.in. agroturystyce, produkcji żywności ekologicznej, produkcji energii z niekonwencjonalnych źródeł i innych. Polska wieś potrzebuje pozarolniczych miejsc pracy oraz ludzi o odpowiednich kwalifikacjach.

Rys. 4. Udział osób poszukujących pracy w zależności od aktualnej sytuacji na rynku pracy oraz płci, wśród ludności wiejskiej o niepewnych dochodach w 2012 roku (w %)

Źródło: badania własne (n=1067).

Blisko co czwarty badany nie widzi potrzeby aktywnego poszukiwania pracy. Zniechęcenie wielu spośród nich wywołane jest długim okresem bez niej pozostawania. Część osób zakłada, że nie ma szans na pracę odpowiadającą ich oczekiwaniom, wobec czego „nie warto szukać i kolejny raz się rozczarować”¹⁴. Innymi

¹⁴ Wypowiedź respondenta WR3.

najczęściej podawanymi przyczynami zaprzestania poszukiwania pracy są: wśród mężczyzn wykonywanie jej „na czarno” (22,7%), a wśród kobiet zajmowanie się domem (24,7%). Wiele badanych kobiet ma poczucie, że praca w domu jest podstawową rolą kobiety, potwierdzając stereotypy dotyczące tej formy aktywności („nie mogę pracować, bo kto zajmie się dziećmi, kto zrobi obiad, kto posprząta, samo się to nie zrobi...”¹⁵). Zaskakująco rzadko przyczyną nieposzukiwania pracy było uczenie się i uzupełnianie kwalifikacji, dotyczyło to co piętnastego respondenta (tab. 3). Stanowi to poważny problem, ponieważ umiejętności i wiedza są formami kapitału, które powinny podlegać przemyślanej i długofalowej inwestycji¹⁶, a więc podnoszenie własnych umiejętności powinno być głównym celem osób, zwłaszcza zagrożonych wykluczeniem z rynku pracy. Z analiz przedstawianych w literaturze przedmiotu wynika, że tak nie jest. Mimo że w ostatnich latach następuje istotny postęp edukacyjny na wsi, to nadal proces ten jest niewystarczający w stosunku do wyzwań cywilizacyjnych. Zachodzi zatem ciągła potrzeba większego i bardziej elastycznego dostosowywania ofert kształcenia do zmieniających się potrzeb rynkowych, tak aby sprostać współczesnym wyzwaniom. Wybór ścieżki edukacyjnej powinien odpowiadać oczekiwaniom lokalnego rynku pracy, zatem konieczne jest tworzenie instytucji wspomagających ów wybór, tak by pokrywał się on z zapotrzebowaniami wyrażanymi przez lokalnych pracodawców. Edukacja, szkolenia i inwestycje w siebie otwierają szersze możliwości wyboru, które są niedostępne dla osób o niskich kwalifikacjach. Nieskorzystanie z tych szans może być przyczyną wykluczenia społecznego.

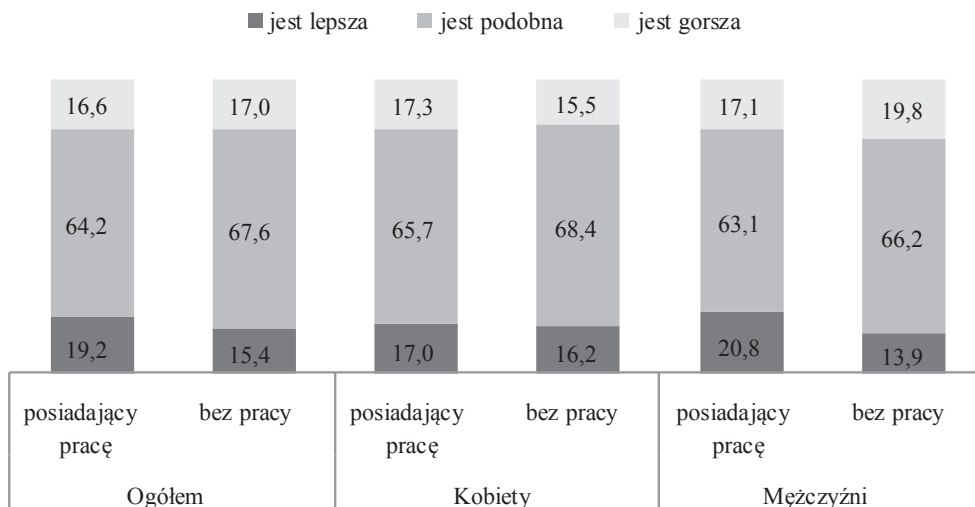
Tabela 3. Przyczyny nieposzukiwania pracy w zależności od płci i wykształcenia wśród ludności wiejskiej o niepewnych dochodach w 2012 roku (w %)

Wyszczególnienie	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni	Wyższe	Policealne	Średnie zawodowe	Średnie ogólnokształcące	Zasadnicze zawodowe	Gimnazjalne i niższe
Nie mam takiej potrzeby	23,5	19,6	27,6	37,3	20,0	23,9	16,8	25,3	8,1
Zajmuję się domem, rodziną	14,8	24,7	4,1	14,2	16,4	15,5	17,7	16,1	7,0
Mam pracę nierejestrowaną	14,1	6,2	22,7	8,2	23,6	14,8	13,3	17,2	10,5
Ze względu na wiek, jestem rencistą	12,2	12,6	11,6	6,0	1,8	7,0	8,0	10,8	45,3
Uczę się, uzupełniam kwalifikacje	6,1	7,3	4,9	3,7	1,8	6,3	18,6	1,6	5,8
Z powodu choroby, niesprawności	4,6	5,6	3,5	1,5	5,5	4,9	4,4	4,8	8,1
Niskie umiejętności	3,4	3,5	3,2	0,0	1,8	4,2	2,7	6,5	2,3
Inne	21,4	20,4	22,4	29,1	29,1	23,2	18,6	17,7	12,8

Źródło: badania własne (n=1067).

¹⁵ Wypowiedź respondentki SK12.

¹⁶ Por. T.W. Schulz, *Investment in Human Capital*, “The American Economic Review” 1961, 1(2), s. 1-17.

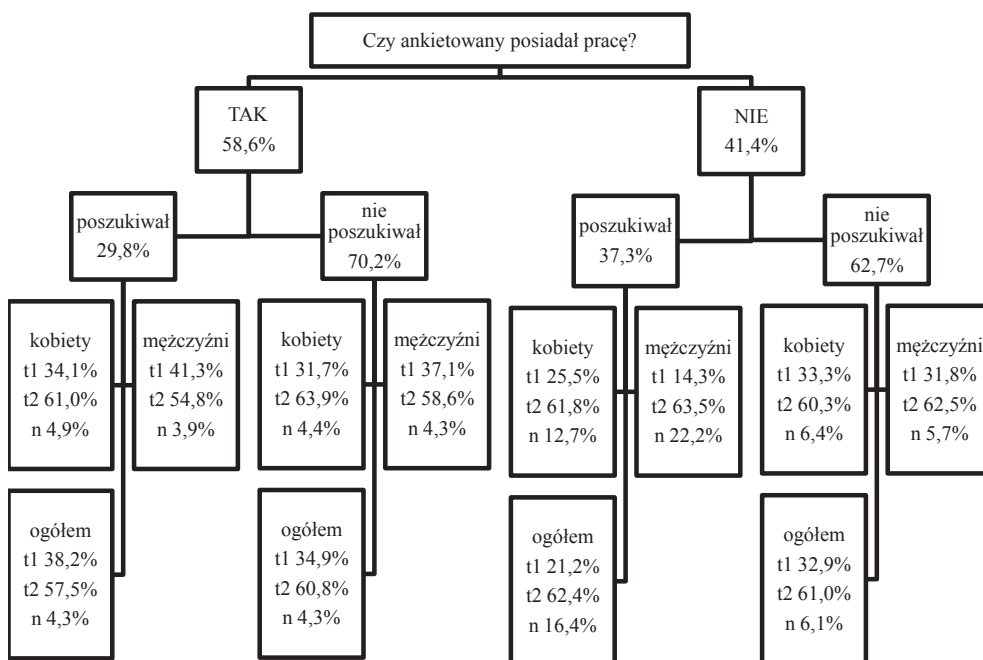
Rys. 5. Porównanie sytuacji dochodowej własnego gospodarstwa z innymi gospodarstwami domowymi w zależności od płci i posiadania pracy w gospodarstwach domowych ludności wiejskiej o niepewnych dochodach w 2012 roku

Źródło: badania własne (n=1067).

Obrazem subiektywnie postrzeganych warunków funkcjonowania mieszkańców wsi o niepewnych dochodach jest pytanie dotyczące porównania ich sytuacji ekonomicznej z innymi gospodarstwami domowymi. W opinii ankietowanych ich sytuacja niewiele różni się od innych rodzin. Ciekawe są oceny dokonywane przez kobiety posiadające zatrudnienie. Oceniają one mniej korzystnie swoją sytuację niż kobiety, które nie pracują (rys. 5). Gorsze wyniki w skali Polski nie są odosobnione w skali globalnej¹⁷. Sytuacja ta może być efektem „wykluczenia ukrytego” wynikającego z nierównej dystrybucji dochodów w ramach gospodarstw domowych. Jednocześnie takie oceny potęgowane są podwójnymi obowiązkami wielu kobiet, które wynikają z połączenia pracy zawodowej z prowadzeniem domu. Z jednej strony część kobiet ma poczucie, że z żadnych powierzonych obowiązków nie wywiązuje się należycie, z drugiej strony natłok obowiązków powoduje negatywne konsekwencje w postaci zniechęcenia czy utraty wiary w sens wykonywanej pracy zarobkowej. Dodatkowo niższe wynagrodzenie za pracę w porównaniu z mężczyznami sprzyja poczuciu zależności ekonomicznej. Jej zakres oraz stopień na przestrzeni lat ulegają pozytywnym zmianom, jednak nadal zarobki kobiet, szczególnie zatrudnionych na podstawie umów elastycznych, są istotnie niższe niż mężczyzn. Konsekwencje nierówności wewnątrz gospodarstwa domowego wykraczają poza samo zjawisko ubóstwa materialnego. Problemem, według R. Lister, jest uzależnienie kobiet od

¹⁷ Takie zależności potwierdzają również badania R. Lister, J. Pahl, J. Goode, przeprowadzone w Wielkiej Brytanii.

partnerów. Z reguły nie są one przystosowane do życia na własny rachunek¹⁸. Taka sytuacja przyczynia się do gorszych warunków życia gospodarstw domowych, w których kobiety stanowią głowę gospodarstwa domowego, zwłaszcza w sytuacji, gdy utrzymują one dom samodzielnie.

Pytanie „Czy z aktualnym dochodem może Pan/i „wiązać koniec z końcem” t1 – tak, z łatwością, t2 – tak, ale z trudem, n - nie

Rys. 6. Schemat zależności między posiadaniem pracy, jej poszukiwaniem oraz oceną sytuacji dochodowej respondentów wśród ludności wiejskiej o niepewnych dochodach w 2012 roku

Źródło: badania własne (n=1067).

Jednym z przejawów radzenia sobie z sytuacją ekonomiczną są posunięcia respondentów wynikające z umiejętności „wiązania końca z końcem”, które stanowią kluczowy element „kreatywnego ludzkiego działania sprawczego”¹⁹. Przyjmuje się, że ankietywani, którzy stwierdzili, że z trudem „wiążą koniec z końcem”, są zagrożeni ubóstwem, z kolei ci, którzy tych potrzeb nie mogą zrealizować, już podlegają temu zjawisku. Można zauważyć, że ankietywani, którzy w okresie tygodnia przed badaniem nie wykonywali żadnej pracy, gorzej oceniają rzeczywistość oraz możli-

¹⁸ R. Lister, *Bieda*, Wydawnictwo Sic, Warszawa 2007, s. 77.

¹⁹ M. Titterton, *Managing threats to welfare: The search for a new paradigm of welfare*, “Journal of Social Policy” 1992, vol. 21, s. 1.

wości realizacji własnych potrzeb. Na ocenę ma wpływ aktywność w poszukiwaniu pracy. Poszukujący pracę gorzej oceniają rzeczywistość i możliwości radzenia sobie z nią, niż ci, którzy tej pracy nie poszukują. Najgorzej oceniają swoją sytuację życiową mężczyźni, którzy nie posiadają pracy, mimo że jej aktywnie poszukują. Blisko co czwarty z nich twierdzi, że nie ma możliwości realizacji potrzeb (rys. 6). Na taką ocenę wpływa myślenie, że to mężczyzna powinien utrzymać ciągłość finansowania gospodarstwa domowego i jest odpowiedzialny za zapewnienie mu godziwych warunków funkcjonowania. Taką sytuację można zaobserwować zwłaszcza w okresie spowolnienia gospodarczego, kiedy zwolnienia z pracy w większej mierze dotyczą mężczyzn niż kobiety. Likwidacja wielu miejsc pracy w sektorach zatrudniających głównie mężczyzn (budownictwo, przemysł ciężki) pozwala stworzyć pewien schemat wykluczenia z rynku pracy. Tracący pracę mężczyźni, z reguły o niższych kwalifikacjach, mają trudności w znalezieniu pracy. Bardzo często utrzymują się z mało wymagających prac dorywczych lub pracy „na czarno”, co pogarsza ich konkurencyjność na rynku pracy. Długi okres pozostawania bez legalnego zatrudnienia powoduje utratę kontaktu z rynkiem pracy, potęgując postawy pasywne. Dodatkowo pojawiają się problemy związane z niską samooceną, wynikające z poczucia zbędności i braku przekonania, że sytuacja może ulec zmianie na korzyść. Brak poczucia panowania nad sytuacją doprowadza do odsunięcia się od bieżących spraw rodziny i popadania w apatię, która często prowadzi do działań autodestrukcyjnych i wycofania.

Wchodzenie w ubóstwo ludności wiejskiej o niepewnych dochodach nie jest równoznaczne z poczuciem wykluczenia, jednak korelacja pomiędzy tymi zjawiskami jest znaczna. Dla wielu osób sama deprywacja potrzeb materialnych nie stanowi głównego problemu, ważniejszy staje się brak możliwości uczestnictwa w niektórych sferach życia społecznego i gospodarczego, a także niemożność podjęcia ról, które dana jednostka chciałaby i mogłaby odgrywać²⁰. Pozbawienie szans uczestnictwa w życiu społecznym prowadzi do poczucia wykluczenia, lecz występuje ono znacznie rzadziej niż samo poczucie biedy. Z badań wynika, że świadomość eliminacji z udziału w codziennym życiu ma co jedenasty respondent posiadający pracę i co piąty, który tej pracy nie ma. Takie zjawisko jest niepokojące, ponieważ brak odpowiednich warunków uczestnictwa w życiu społecznym ogranicza możliwości rozwoju funkcji poznawczych. Dodatkowo prowadzi do mniejszej otwartości w stosunku do innych ludzi i zjawisk zachodzących we współczesności, działań społecznych oraz utrudnia komunikację międzyludzką. Główną formą uczestnictwa w życiu codziennym staje się spędzanie czasu przy komputerze lub na oglądaniu telewizji, a także z osobami o podobnym statusie materialnym, co prowadzi do zamykania się w swoistego rodzaju „gettach wykluczonych”.

²⁰ D. Niedźwiedzki, *Władza – tożsamość – zmiana społeczna*, Universitas, Kraków 2003, s. 39.

5. Podsumowanie

Głównym czynnikiem decydującym o sytuacji gospodarstw domowych na wsi jest sytuacja na rynku pracy. Stanowi ona zarówno przyczynę, jak i skutek marginalizacji społecznej osób w gospodarstwach domowych. Mimo że sama aktywność ekonomiczna respondentów nie jest gwarantem poprawnego funkcjonowania na rynku, jednak wpływa na sytuację materialną, a w konsekwencji pozycję społeczną. W dużym stopniu pomaga również poprawić własną sytuację na rynku pracy. Niezbędne wobec tego wydaje się wzmocnienie instrumentów pozwalających na wychodzenie z trudnej sytuacji ekonomicznej i społecznej, takich jak podwyższanie kompetencji, szkolenia czy też wspieranie przy zakładaniu własnej działalności gospodarczej. Ważne przy tym jest rozpoznanie lokalnych potrzeb, bo tylko indywidualne ukierunkowanie pomocy ma szansę na długofalowe oddziaływanie i rozwiązanie problemu. Działania te w istotny sposób mogą zapobiec powszechnym w kulturze ubogich przyjmowaniu postaw pasywnych oraz poddaniu się kontroli innych. Wzmacnianie pozycji osób na rynku pracy przynieść może efekty nie tylko z punktu widzenia samych zainteresowanych, ale również środowiska lokalnego.

Literatura

- Amin A., Cameron A., Hudson R., *Placing the Social Economy*, Routledge, London 2002.
- Borkowska S., *Główne wyzwania wobec problemów pracy na przełomie wieków*, [w:] B. Balcerzak-Paradowska (red.), *Praca i polityka społeczna w perspektywie XXI wieku*, IPiSS, Warszawa 2000.
- Flora J.L., *Social Capital and Communities of Place*, "Rural Sociology" 1998, nr 63, s. 484.
- Kotowska I.E., Matysiak A., *Rynek pracy*, [w:] T. Panek (red.), *Statystyka społeczna*, PWE, Warszawa 2007.
- Lister R., *Bieda*, Wydawnictwo Sic, Warszawa 2007.
- Lyon F. i in., *Measuring Enterprise Impacts in Deprived Areas*, Report to the Small Business Service, <http://www.bis.gov.uk/files/file38356.pdf>, London 2002.
- Niedźwiedzki D., *Władza – tożsamość – zmiana społeczna*, Universitas, Kraków 2003.
- Pfeffer I., *Insurance and economic theory*, Irwin Inc. Homewood (Illinois) 1956.
- Robinson J., *Omijanie barier społecznych i instytucjonalnych w dostępie do rynku: jak przedsiębiorcy społeczni identyfikują i oceniają istniejące możliwości*, [w:] J. Mair, J. Robinson, K. Hockerts (red.), *Przedsiębiorczość społeczna*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2010.
- Sadowski W., *Decyzje i prognozy*, PWE, Warszawa 1977.
- Schulz T. W., *Investment in Human Capital*, "The American Economic Review" 1961, 1(2).
- Słownik języka polskiego*, Biblioteka Gazety Wyborczej, tom 3, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Titterton M., *Managing threats to welfare: The search for a new paradigm of welfare*, "Journal of Social Policy" 1992, vol. 21.
- Ubóstwo w Polsce w 2011 roku. Na podstawie badań budżetów gospodarstw domowych*, notatka sygnalna, GUS 2012
- Ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, DzU 2008, nr 69, poz. 415.
- Zalega T., *Konsumpcja w gospodarstwach domowych o niepewnych dochodach*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008.

SOME ASPECTS OF ECONOMIC ACTIVITY OF RURAL POPULATION WITH UNCERTAIN INCOME VS. FUNCTIONING CONDITIONS IN RURAL HOUSEHOLDS

Summary: The paper discusses selected activity aspects of rural areas population with uncertain income in the context of their functioning and socio-economic situation related to the level and quality of life. Income sources and their influence on economic activity of respondents and their family members were highlighted. The symptoms of active coming out of difficult economic situation, including establishment of their business activity and gaining new skills allowing to improve their own position on labour market, were shown.

Keywords: uncertainty of income, economic activity, rural areas population, level and quality of life.